

*Prezident Antanas Smetona a jeho režim prizmatem československé publicistiky a diplomacie první poloviny třicátých let*¹

Luboš Švec

Jubileum prezidenta Antanase Smetony v československém tisku

Ke svým 60. narozeninám 10.8.1934 dostal litevský prezident Antanas Smetona od pracovníků litevského vyslanectví v Praze neobvyklý dárek – album s novinovými výstřižky článků českého a slovenského tisku, věnovaných jeho životnímu jubileu. Třicetipětistránkové album, nazvané *Jak bylo jubileum A. Smetony slaveno v přátelském nám Československu*, zachované v Litevském ústředním státním archivu,² představuje zajímavý pramenný soubor k poznání práce s tiskem a československo-litevským vztahům. V albu jsou zastoupeny články z 9.-10.8.1934 všech hlavních českých a slovenských, ale i některých regionálních novin, od oficiální Prager Presse, přes listy hlavních politických stran až po krajanský Vídeňský věstník. Album obsahuje i text rozhlasové přednášky publicisty Jaroslava Vozky. Zachování rozhlasových projevů je poměrně řídké, navíc zajímavý je i autor samotný. Jaroslav Vozka byl předním publicistou sociálně demokratické strany. V závěru alba jsou připojeny blahopřejné telegramy prezidenta T. G. Masaryka a ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše, jako i odpovědi na ně. Český tisk je doplněn výstřižky z litevského tisku reagujícími na československé pozdravy jubilantovi.

Následující příspěvek se snaží vysvětlit, jak byla popsána činnost a význam litevského prezidenta pro svou zemi a litevsko-československé vztahy a proč vlastně byla jubileu věnována taková pozornost. S tímto zadáním souvisí i další otázka míry informovanosti československé veřejnosti a posouzení korelace článků s realitou a vnímáním litevského prezidenta A. Smetony v Československu a styčných plochách československé a litevské zahraniční politiky v letech 1934 a 1935.

Kulatá výročí státníků bývala předmětem rozsáhlých oslav doma i v zahraničí. Stěží lze tento fenomén spojovat jen s monarchistickými nebo meziválečnými kulty zakladatelů států a národních vůdců a pominout jejich nadčasový charakter, přesto však v souvislosti s tématem je třeba připomenout mimořádný význam osobnosti zakladatelů nových národních států v procesu integrace společnosti v nových republikách bez předchozí (nebo malé či diskontinuitní) státní tradice. Národní vůdci, kteří stáli u vzniku nových národních států po

¹ Článek je výstupem výzkumného záměru IMS FSV UK MŠM 0021620841.

² Lietuvos centrinis valstybės archyvas, A 111.

první světové válce, se stávali vzhledem k jejich úzkému, mimořádnému propojení s novou, poměrně křehkou státností předmětem státního kultu. Jejich kult, jehož základem bylo publicistické, memoárové a historické připomínání klíčového podílu národního vůdce v zápase za utvoření a udržení nového státu, tvořil integrální součást nové státní ideologie a legitimizace nového státu a jeho vedení. Vedle legitimizující a integrující funkce nelze však ani zapomenout setrvačnost působení monarchistické tradice ve společnosti, ačkoliv jí nové státy transformovaly a vtiskly republikánský obsah. Příležitost k připomenutí role a zásluh o nový stát poskytovaly narozeniny státníků, které se řadily svým významem a charakterem oslav hned za státní svátky. Oslava životního jubilea státníků měla primárně oslovit domácí veřejnost, na druhé straně však měla reprezentační funkci v zahraničí, kdy sloužila k informaci o novém státu a jeho vedení a poskytovala příležitost ke generování informačních a osobních vazeb. Tato výročí se stávala součástí státní ideologie, státního kultu a nemusilo se jednat jen o autoritativní státníky, jak ukazují rozsáhlé oslavy 80. narozenin prezidenta T. G. Masaryka v roce 1930 v Československu i zahraničí.³ K celistvé rekonstrukci by bylo třeba podrobnější srovnání s průběhem oslav v Litvě a jiných státech, s nimiž litevská vláda udržovala přátelské vztahy. Tento příspěvek proto může být jen výsekem, osvětlujícím litevskou zahraniční politiku, úlohu prezidenta Antanase Smetony a jeho vnímání v masmédiích z československého úhlu.⁴

Je zřejmé, že články k Smetonovu jubileu v českém, slovenském tisku musely být inspirovány litevským vyslanectvím. I forma dárkového alba, zaslaného prezidentu Smetonovi, chargém d'affaires Pranasem Sidzikauskasem ukazuje, že pracovníkům vyslanectví nešlo jen o monitorování československého tisku, ale o demonstraci efektivity práce litevského vyslanectví. Vyslanectví muselo dodat základní informace o Antanasu Smetonovi, jeho životní dráze, státnickém významu, mohlo dodat i fotografie, dát směr interpretaci jeho osobnosti a politiky. Není na tom nic neobvyklého, byl to běžný postup, který lze dokumentovat i na československé propagaci v zahraničí. I litevský vyslanec v Praze Eduardas Turauskas, jmenovaný pro Prahu na začátku července 1934, byl od roku 1931 ředitelem litevské tiskové agentury ELTA a měl s prací s tiskem bohaté zkušenosti. Spolupracoval s československými diplomatickými orgány i ČTK, do Prahy však přijel až

³ Archiv Akademie věd České republiky, Archiv Ústavu T. G. Masaryka, fond 3, složka IV, krabice 7.

⁴ Dobrý přehled o frekvenci a způsobu informování o Litvě poskytuje pro léta 1922-39 Výstřížkový archiv ministerstva zahraničních věcí. Frekvence článků k litevské problematice souvisela s událostmi, konflikty, relevancí témat pro stranický tisk; v klidném období pravidelně kulminovala sérií článků představujících Litvu při příležitosti litevského státního svátku 16. února.

v září 1934, takže na albu se přímo nepodílel.⁵ Je současně pochopitelné, že kampaň by nebyla možná bez příznivé recepce československé strany. V tomto tisku reflektoval zájmy československé zahraniční politiky, pro niž Litva byla v této době nejbližším partnerem z pobaltských států.

Nejrozsáhlejší články přinesly Národní listy, České slovo, Národní střed, Lidové listy, Český směr; ze slovenských deníků Slovenský deník a Slovenský smer, kde oba jubilejní články napsal Ján Beblavý, profesor na evangelické fakultě kaunaské univerzity.⁶ Jen krátkou informaci přinesl agrární Venkov. K pochopení významu osobnosti jinak prezidenta A. Smetony českou a slovenskou veřejností bylo vytvořit vztahovou konstrukci, vazbu na české prostředí, připomenout vývoj Litvy jako analogický českému a poté představit osobnost prezidenta. Výraznou styčnou plochou bylo především husitství a boj proti křižákům, několikrát byla zmíněna úloha Vytautase Velikého (Vitolda), Jeronýma Pražského, Jana Žižky a Zikmunda Korybutoviče.⁷

Druhou styčnou plochu představoval proces národního hnutí. Národnostní dimenze, boj proti národnostnímu útisku byla úzce propojen s útlakem sociálním. Životní dráha A. Smetony byla jakoby ztělesněním zápasu za odstranění národnostního a sociálního útlaku, úspěchu jedince z národnostně a sociálně handicapovaného prostředí. Fenomén sociálního a národnostního vzestupu, připomínání chudoby jeho rodičů na venkově, Smetonova trnitá cesta za vzděláním se objevuje takřka v každém článku a dokonce několikrát v titulcích.⁸ Úspěšná životní dráha, podložená tvrdou prací a ztotožněná s bojem za práva modernizujícího se národa, zakládala legitimitu státníka, jehož postavila na vrcholek morální hierarchie národa. Takovýto vzestup odpovídal i životní dráze československého prezidenta, ne náhodou článek Jána Beblavého ve Slovenském deníku nesl podtitulek Vodca národa, oblíbený ako náš pán prezident.⁹

Antanas Smetona v čele autoritativního režimu a jeho interpretace

⁵ AMZV, ZB 26, 4.7.1934

⁶ Ján Beblavý (1898-1968) slovenský evangelický teolog, působil mj. na teologické fakultě kaunaské univerzity.

⁷ K česko-litevským středověkým vztahům v kontextu česko-polsko-pruských vztahů přehledová studia J. Golla, Čechy a Prusy ve středověku, Praha 1897; J. Pervolf, Čechové a Poláci v XV. a XVI. Století Osvěta 1873, s. 762-827 a 896-916; J. Beblavý, Lietuvių čekų santykiai Vytatuto Didžiojo laikais, Kaunas 1930; J. Macek, Husité na Baltu a ve Velkopolsku, Praha 1952, s. 20-40; F. M. Bartoš, Kníže Zikmund Korybutovič v Čechách, Sborník historický 6, 1959, s. 171-221.

⁸ Z chudé chaloupky na křeslo presidenta, Lidové listy 9.8.1934; Ze selského chlapce - prvním občanem republiky, Národní střed 10.8.1934.

⁹ Slovenský deník, 10.8.1934.

Problematičtější však bylo, jakým způsobem československé veřejnosti představit a zdůvodnit postavení prezidenta Smetony jako hlavy autoritativního režimu. Smetona byl představitelem národovců (tautininků) - krajní pravice charakterizované vypjatým nacionalismem. Smetona byl na konci roku 1933 na sjezdu vládnoucí strany tautininků dokonce zvolen vůdcem národa. Spolupodílel se s vedením strany na přípravě vojenského převratu, který 16./17.12. 1926 smetl vládu levého středu lidovců (liadininků) a sociálních demokratů. Smetona byl zvolen prezidentem po převratu, ale parlamentem kusým, v němž zůstali křesťanští demokraté, poslanci národnostních menšin a tautininkové. Jeho strana měla však v parlamentu pouhé tři poslance.

Řada článků československého tisku se tomuto choulostivému tématu prostě vyhnula – jako např. Vladimír Sís v Národních listech,¹⁰ nebo obešla tvrzením, že vděčný národ ho vybral nebo zvolil za jeho zásluhy opět prezidentem a je prezidentem díky popularitě, jíž se těší mezi obyvatelstvem. Státní převrat ze 16./17.12.1926, kterým byl v Litvě nastolen autoritativní režim, nebyl v československém tisku nikde spojován se Smetonou. O převratu naprostá většina článků mlčela. České slovo ho představilo dokonce jako vrozeného demokrata a renesančního vědce: „I při výkonu funkce (prezidentské) koná Smetona filosofická studia, pokračuje pilně ve vědecké práci literární jako učenec prvního řádu; mnoho je časopisů, jež redigoval nebo do nichž přispíval. Smetona je nejlepším znalcem litevské řeči a literatury, také litevských dějin, ovládá řadu cizích jazyků, vynikl i jako universitní profesor a vědec, též bystrý právník, při tom je povahy neobyčejně skromné, demokrat v pravém slova smyslu.“¹¹ Jen Národní osvobození věnovalo pozornost převratu v roce 1926, v jehož důsledku se A.Smetona stal prezidentem a jeho autoritativnímu režimu. Za iniciátora převratu a tvůrce režimu byl označen premiér Augustinas Voldemaras, Smetona byl pouze povolán do prezidentského úřadu a neměl žádné pravomoce. Národní osvobození a o den později Český směr (opakující formulace Českého slova), jediné z českých listů věnovaly pozornost autoritativnímu režimu. Zdůrazňovaly, že to byl právě Smetona, který v roce 1929 odstranil diktaturu Voldemarase, který poškozoval Litvu, a uvolnil politické poměry včetně obnovení činnosti sociální demokracie. Některé formulace v těchto listech sugerovaly, že Smetona zamýšlel obnovení parlamentarismu a demokracie, ale kvůli odporu strany tautininků, jejímž byl vůdcem, a kvůli německému ohrožení po nástupu Hitlera tak nemohl učinit.¹² V českém tisku byla Smetonova zahraniční politika interpretována jako kontrapunkt proti germanofilní politice Voldemarase.

¹⁰ Vl. Sís, Vůdci litevského národa k jeho šedesátce, Národní listy 10.8.1934.

¹¹ D. L., President Litevské republiky Antanas Smetona šedesátníkem, České slovo 10.8.1934.

¹² „Z mnohých příznaků až do hitlerovského převratu bylo možné soudit, že Smetona pomýšlí na návrat k parlamentnímu systému. Nestalo se tak, a to jednak proto, že ve vládnoucí straně Tautininkai zesílily protidemokratické tendence, jednak že Litva se cítí hrožena se strany Německa.“ Národní osvobození 9.10.1934. A Český směr následující

Protiněmecký akcent přibližoval Smetonu českém prostředí, ale plně neodpovídal skutečnosti. Smetona mohl být stěží interpretován jako bojovník proti německé okupaci za války. Německý faktor sehrál významnou úlohu jak proti polským nárokům, tak proti bolševickému pokusu o ovládnutí Litvy. Vznikající litevský stát byl politicky a hospodářsky závislý na Německu a vrcholný orgán Litevská rada (Lietuvos Taryba), v jejímž čele Smetona stál, byla zvláště polskou politikou vnímána jako německý instrument. I ostré vyhrocení německo-litevských vztahů 1933-1935 bylo vyvoláno více bezohledným postupem nacistů než cílevědomou litevskou politikou, byť i ona usilovala o posílení pozic kaunaské vlády v klaipedské oblasti.¹³

Nejzasvěcenější výklad o nedávném litevském vývoji a Smetanově úloze podal sociálně demokratický publicista Jaroslav Vozka ve své rozhlasové přednášce. Vozka, blízký spolupracovník poslance a v letech 1935-38 ministra sociálních věcí Jaromíra Nečase¹⁴, se dlouhodobě zabýval litevsko-polskou problematikou. Napsal několik publikací, které se zabývaly litevskou problematikou, z nichž kniha *Litva – klíč k situaci ve východní Evropě*¹⁵ představuje nejucelenější politologický rozbor vývoje a postavení Litvy v tehdejší evropské politice. Vozka v rozhlasu mimo jiné řekl: „Nepatřím k ctitelům neparlamentního režimu a mé sympatie patří té části litevského národa, jež v příklonu k demokracii vidí nejsilnější oporu státní stability. Než nemohu neseznati, že Antanas Smetona jest největší současný státník litevský, budovatel litevského státu a spolehlivý jeho vůdce. Vážím si zejména jeho demokratického vystupování, úzkého kontaktu s lidem a především jeho lásky k Československu a československému národu.“¹⁶ Litevské téma pro autora bylo logicky spjato se zaujetím stanoviska v litevsko-polském sporu o historické hlavní město Litvy Vilnius. Vozka se jednoznačně postavil na litevskou stranu a odsoudil polskou okupaci Vilnius. Jeho postoj vyplývá i z předchozí publikace *Polsko – žalář národů*, vydané o rok předtím v roce 1932.

Akceptování a často i bagatelizace nepopulárních opatření autoritativního režimu vyplývaly z meziválečné geopolitické situace a zájmu na podpoře Litvy jako součásti pásma malých států. Smetonův režim v meziválečné Evropě se řadil mezi mírnější varianty autoritarismu. Sympatie nebyly bezesporu adresovány vládnímu systému jako takovému,

den: „Bohužel, parlamentní systém v Litvě nebyl dosud obnoven a to vinou vládnoucí nacionalistické strany, vysloveně konservativní, jednak pak vinou Německa, jež dosud stále Litvu ohrožuje a jež by jistě těžilo z vnitřních zmatků. President Smetona, který se dnes dožívá šedesátky, viděl by jistě rád svůj národ zcela svobodný a sjednocený, jdoucí vstříc pokroku a rozkvětu.“

¹³ V. Žalys, Kova dėl identiteto - Ringen um die Identität, (Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939m.– Warum Litauen zwischen 1923 und 1939 im Memelgebiet keinen Erfolg hatte), Lüneburg 1993; týž, Lithuania in European ..., s. 85–99; S. Mikulicz, Klaipėda w polityce europejskiej 1918–1939, Warszawa 1976.

¹⁴ Jaromír Nečas napsal k Vozkově knize *Litva – klíč k situaci ve východní Evropě* předmluvu.

¹⁵ J. Vozka, *Litva – klíč k situaci ve východní Evropě*, Praha 1933; J. Vozka, *Polsko – žalář národů*, Praha 1932.

¹⁶ J. Vozka, *V boji za litevský stát*, strojepis rozhlasové přednášky 9.8.1934. ¹⁶ LCVA, A 111.

nýbrž zemi, která byla s Československem v nekonfliktních vztazích a již evropský vývoj v letech na konci první poloviny třicátých let navzdory některým lokálním odlišnostem posouval do blízkého vztahu k Československu. Zhoršování litevských vztahů s Německem od začátku třicátých let vyústilo po prosazení nacismu v Německu v ostrý konflikt a brutální Hitlerovu protilitevskou kampaň jako odpověď na zákrok litevských úřadů proti rozvíjejícímu se nacistickému hnutí v Klaipedě. J. Vozka v Právu lidu 14.9.1933 konstatoval, že klaipedský problém značně sblížuje Litvu s naším státem.¹⁷ Obdobně v knize *Litva – klíč k situaci ve východní Evropě* zdůvodnil československý zájem na kolektivní bezpečnosti a semknutosti států ohrožených Německem – v některých aspektech volný předobraz projektu tzv. Východního paktu následujícího roku. Vozka se výslovně odvolával na Masarykovu konstrukci Nové Evropy z konce první světové války.¹⁸

Tento zájem artikulovaný i československou diplomacií vedl k určité podpoře Litvy proti nacistickému nátlaku. Litva byla z pobaltských států nejvíce nakloněna ideji východního paktu. V roce 1936 Vozka napsal: „Můžeme například mít své kritické stanovisko k vnitřnímu režimu litevskému, ale proto ještě nelze připustit, aby stát, který jest jedním z pilířů míru na Baltském moři, se stal obětí hitlerovského náporu.“¹⁹

Za jeden z projevů podpory lze chápat i ochotu upravit obchodní výměnu akceptováním většího dovozu litevských zemědělských produktů, aby bylo dosaženo rovnováhy a neutralizovány dopady Německem prováděné ekonomické blokády Litvy. Obchodní saldo se vyrovnalo a bilaterální obchod s Litvou přitom vzrůstal. Naopak s Lotyšskem, s nímž mělo Československo na přelomu 20. a 30. let vysoký přebytek svého vývozu nad lotyšským dovozem, se obchodní vztahy snížily na minimum.²⁰

Také při posuzování autoritativního režimu je patrný rozdíl. Rozdílnost úhlu pohledu lze vidět především na kritice autoritativního režimu Kárlise Ulmanise v českém i českoněmeckém sociálně demokratickém tisku. Dobře organizovaná lotyšská sociální demokracie měla podporu evropských socialistických stran proti autoritativnímu režimu a na stránkách „Práva lidu“ se často objevovaly ostré útoky proti lotyšským agrárikům a jejich režimu.²¹ Ovšem Lotyšsko nacistickým Německem bezprostředně zatím ohroženo nebylo a jeho politika balancovala mezi

¹⁷ J. Vozka, Právo lidu, 14.9.1933.

¹⁸ „Československo má životní zájem, aby se uskutečnilo obranné souručenství států, ohrožovaných německou výbojností, aby vzájemné svazky mezi těmito státy byly co nejužší a nepřátelštější. Oslabení každého z těchto států bylo by k neprospěchu ostatních sousedů Německa. Proto Československu záleží na tom, aby Litva byla co možno nekonsolidovanější, stejně jako je v životním zájmu Litvy, aby mocenské postavení našeho státu bylo co nejpevnější.“ J. Vozka, *Litva*, op. cit., s. 198–199.

¹⁹ J. Vozka, Svátek samostatné Litvy, Právo lidu 16.2.1936.

²⁰ L. Švec, *Československo a pobaltské státy 1918-1939*, Praha 2001, s.193–195.

²¹ Týž, „Nastolení autoritativního režimu v Lotyšsku a postoj československé diplomacie a publicistiky“, in: *Evropa mezi Německem a Ruskem*, Praha 2000, s. 363–373.

několika vlivy a hlavní tvůrce lotyšské zahraniční politiky Vilhelm Munters byl podezříván z germanofilství.

Oproti tomu mezi československými sociálními a litevskými demokraty přímé kontakty chyběly, což platí i o dalších politických stranách. Názory na dění v Litvě nebyly tedy ovlivňovány stranickými vazbami a ohledy. Otázka demokratičnosti litevského politického systému byla vedlejší záležitostí zcela podřízenou širším bezpečnostním aspektům, orientaci zahraniční politiky a zájmu na udržení poválečného statu quo a míru v Evropě. V tomto kontextu byla prioritní stabilita státu, jak sám Vozka napsal, když hodnotil Smetonovu roli v politice. Ostatně mezi politickými systémy oné doby, totalitní a autoritativní režimy měly převahu nad demokraciemi. Autoritativní režimy byly nastoleny i mezi československými spojenci v Malé dohodě.

Antanas Smetona, litevská zahraniční politika a Československo během první poloviny třicátých let

Značnou úlohu hrál poměrně příznivý postoj samotného prezidenta Smetony a litevské vládnoucí elity k Československu. Smetona si dopisoval s předním českým filologem Josefem Zubatým, prezidentem akademie a po válce rektorem UK. Zajímal se o T. G. Masaryka a jeho roli při budování státu.²² Masarykova osobnost Smetonovi imponovala. Na toto téma napsal dva články již na začátku dvacátých let.²³ Při srovnání však měla větší význam Masarykova nacionálně a státně integrační funkce než jeho demokratismus. Oba profesoři formulovali ideově program státní existence před válkou ještě nevládnoucích národů a prakticky jej uskutečňovali. Masarykovo postavení a autorita se však značně lišily od postavení Smetony, jenž svou pozici budoval prostřednictvím diktatury. Jeho konzervativní nacionalismus nedokázal oslovit během první poloviny dvacátých let řadové voliče a do vrcholné státní funkce se Smetona vrátil díky převratu, jímž byl nastolen autoritativní režim.²⁴ Nedokázal si vybudovat kontakty napříč politickými stranami, opíral se o armádu a represivní složky a byrokracii.

Českoslovenští představitelé v Kaunasu oceňovali Smetonovu roli v litevské politice pozitivně. Na rozdíl od Voldemarase Smetona nebyl vnímán jako germanofil. Jaroslav Galia,

²² Odkaz na Smetonovy styky se Zubatým je mj. uveden při zdůvodnění udělení řádu Bílého lva. V Zubatého pozůstalosti v Archivu Akademie věd ČR však korespondence se Smetonou není. AMZV, 1918–39, Bílý lev, k. 61, Vyslanectví Československé republiky v Kaunasu – ministerstvu zahraničních věcí 17. 7. 1931 – Zdůvodnění udělení řádu Bílého lva I. třídy A. Smetonovi.

²³ A. Smetona, „Visuomenė ir atskiras asmuo“, Tėvynės balsas 7. 3. 1922; týž, „Čekoslovakija“, Vairas 1. 11. 1923. Cit. dle L. Truska, *Antanas Smetona ir jo laikai*, Vilnius 1996, s. 286.

²⁴ A. Kasparavičius, „Ursachen und Voraussetzung des autoritären Regimes in Litauen in der Zwischenkriegszeit“, in: *Autoritäre Regime in Ostmitteleuropa 1919–1940* (Hrsg. E. Oberländer – H. Loemberg – H. Sundhausen), Mainz 1995, s. 66–82; R. Lopata, *Authoritarian Regime in Interwar Lithuania: Circumstances, Legitimation, Conception*, Vilnius 1998.

jenž zastupoval československé zájmy v Kaunasu v letech 1921–1928, se řadil k okruhu známých prezidenta. Galia se v neoficiální korespondenci značně kriticky vyjadřoval o Voldemarasovi, jeho autoritativním režimu a konfrontační zahraniční politice, ale Smetonu kritice nepodroboval. V soupeření stál bezpochyby na straně umírněnějšího proudu nacionalistů proti Voldemarasovi.

Smetona podporoval rozvoj obchodních vztahů s Československem, v němž viděl možnost, jak umenšit závislost Litvy na německém exportu průmyslových výrobků. Československé firmy získávaly však i značné vojenské zakázky. Podle zprávy československého představitele v Kaunasu Galii právě Smetona a vojenští odborníci prosadili proti anglické konkurenci, podporované premiérem Voldemarasem a ministrem obrany, poslední Galiovu velkou obchodní akci, již byla v roce 1928 zakázka brněnské Zbrojovce na dodání 1301 lehkých kulometů vzor 26 pro litevskou armádu.²⁵

Předpoklady pro sblížení obou zemí se vytvářely po pádu premiéra Augustinase Voldemarase a zvláště poté, co se kvůli klajpedské otázce začal zhoršovat litevsko-německý poměr. Již v březnu 1930 během své návštěvy v Praze ministr zahraničních věcí Dovas Zaunius předal československému prezidentovi Tomáši Garrigue Masarykovi u příležitosti jeho 80. narozenin nejvyšší litevské vyznamenání, velkokříž 1. třídy Vyties Kryžius. Ministr zahraničních věcí Edvard Beneš obdržel řád Gediminase. Chargé d'affaires v Kaunasu Miloslav Niederle poznamenal, že sympatie, které pro Československo v široké veřejnosti trvají, po pádu Voldemarase zasáhly i současné vládní kruhy. Nakloněn Československu měl být litevský prezident i řada členů vlády.²⁶ Prezidentovým osobním tajemníkem byl plk. B. Giedraitis, bývalý vojenský atašé v Československu. Giedraitis se na začátku léta 1930 stal ministrem obrany. Vláda Juozase Tūbelise, jenž nastoupil do premiérské funkce po Voldemarasově odstoupení, byla hodnocena československým chargé d'affaires sice jako slabá, bez osobností, držící se díky policejnímu systému, ale pozitivně bylo hodnoceno uvolnění a zmírnění autoritativního režimu. Po eliminaci Voldemarase vzrostl prezidentův vliv na domácí i zahraniční politiku.²⁷ Ministr zahraničních věcí Dovas Zaunius, jenž předtím zastával úřad vyslance v Československu, však byl charakterizován jako germanofil.

1. 7. 1930 odjel prezident Antanas Smetona na léčebný pobyt do lázní v Dolní Lipové. Ozdravný pobyt mu doporučil jeho švagr předseda Juozas Tūbelis, který se zde léčil o rok předtím. Pobyt litevského prezidenta v Československu byl neoficiální, jednalo se

²⁵ AMZV, 4. sekce, k. 485, Litva. Galia dopisem z 20. 1. 1928 sděluje zadání objednávky 1301 lehkých kulometů ZB 26 s příslušenstvím v hodnotě 396 778, 50 USD.

²⁶ AMZV, 1918–1939, VI/238, 62/30, 1. 3. 1930.

²⁷ AMZV, 1918–1939, 69/30, 11. 3. 1930.

pravděpodobně o vůbec jedinou zahraniční cestu, kterou A. Smetona podnikl během svého prezidentského úřadu po roce 1926. Při návratu se zastavil inkognito 4. 8. na jeden den v Praze, kde si prohlédl Pražský hrad. Chtěl navštívit prezidenta, ale s Masarykem, pobývajícím touto dobou na letním pobytu v Topolčiankách, se nesetkal.²⁸ S návštěvou Československa byl zřejmě spokojen, což vyjádřil i udělením vyznamenání osobám, které se o něj staraly, dbaly na jeho bezpečnost a hladký průběh návštěvy, od strážníků, četníků a řidičů až po přednosta železničních stanic v Praze a Dolní Lipové.²⁹ Prezident Smetona jako vyjádření reciprocity za litevský řád T. G. Masarykovi obdržel v únoru 1932 československý řád Bílého lva 1. třídy.

Nástup nacistů k moci v Německu posuzovali litevští představitelé zprvu opatrně a se zdrženlivostí. Ministra zahraničních věcí Zauniuse jeho německý kolega Neurath během Zaunisovy návštěvy Berlína 2. 3. 1933 uklidňoval, že prvořadým cílem je vnitřní rekonstrukce Německa, ale znovunastolení diskuse o vytvoření regionální aliance Litvy s Lotyšskem a Estonskem nasvědčovalo o vzrůstu nedůvěry k německé politice.³⁰ Když později Skalický 9. a 13. 5. Zauniusovi vysvětloval československý postoj k Paktu čtyř, byl překvapen pesimismem ministra. Jeho skepsi se snažil překonat poukazem na význam regionálních aliancí, díky jimž i malé státy mohou posílet své postavení vůči velmocím. Nezapomněl připomenout, že snahy o vytvoření regionální aliance pobaltských států sleduje československá diplomacie se sympatiemi a „přáním plného zdaru“, přičemž se odvolal na nedávné exposé ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše.³¹

Když Skalický v roce 1933 zasílal do ústředí analýzu Smetonova autoritativního režimu, hodnotil ho jako přechodný, vynucený dobovými okolnostmi a s možností obnovení parlamentarismu. V době diskuse o dalším vývoji politického systému na podzim 1933 poznamenal: "Při posuzování jeho nosnosti na Litvě je třeba si uvědomit, že jako v každém malém novém státě je málo vžitých politických tradic, ale vždy dostatek vrozené demokracie. I ti, kteří jsou dneska na Litvě u vesla, vyšli z této demokracie, byli kdysi bojovníky za ni, když byla pouze ještě nadějí v době politického útisku a persekuce. Proto také, i když ve snaze po záchraně země a státu odklonili se od jejích zásad, přece jenom na ní docela nezapomněli. Bylo by snad možno říci, že tuto demokracii podle svého nejlepšího svědomí usměrnili pro potřebu současné doby, ponechávající si přitom možnost k návratu k ní v době pozdější. Tím také dá se vysvětlit, že přes velmi přísný vládní režim, značně omezující svobodu shromažďovací, přece jenom je na Litvě přípustná aspoň teoretická diskuse". Touto diskusí

²⁸ AKPR, k. 389, inv. č. 1974 Litva 1922–39, záznam z 5. 8. 1930.

²⁹ AMZV, Diplomatický protokol, 1918-39, k. 61, litevské vyslanectví na mzv 19.5.1932 a 21.9.1932.

³⁰ AMZV, PZ Kaunas 1933, ZB 2, 20.3.1933; 1.period.zpráva, 15.4.1933.

³¹ AMZV, PZ Kaunas 1933, ZB 12, 13.5.1933.

žily politické strany, odstavené od vlády, ale uplatňující své názory na stránkách svého tisku. Jako doklad citoval slova orgánu opoziční lidové strany (liadininkų partija) „Lietuvos Žinios“, který uváděl Francii, Velkou Británii a Československo jako dobrý příklad k následování: "Pokud tyto dělají pořádek politický v Evropě, tu můžeme si hrát na fašisty, dokonce podle vzoru těch, kteří ohrožují existenci malých národů. Demokracie toť základ a pořádek a díky tomu Evropa se drží a malé státy existují."³² Odkazy na Československo používané nejednou opozičním tiskem jistě nebyly představitelům autoritativního režimu příjemné, nemohly však mít vliv na sblížení v roce 1934, diktované změnami evropské diplomacie. Diskuse o vývoji litevského politického systému byla zakončena sjezdem vládnoucí strany národovců (*tautininkų partija*) 15. 12., který rozhodl o prosazení vůdcovského řízení vládnoucí strany. Smetona další posun ve vývoji autoritativního režimu odůvodnil v programovém projevu přizpůsobením vedení státu novým požadavkům doby – tedy celkovým evropským posunem k autoritativním režimům. Československý představitel ve zprávě do ústředí věnoval sjezdu a zvláště Smetanově koncepci značnou pozornost. Neměl iluze o obnovení parlamentarismu a připomínal, že i v případě zapojení představitelů opozice by režim nepomýšlel na předání vlády a návratu k parlamentarismu. Na druhé straně však Skalický kriticky posuzoval „letargii“ opozičních politických stran. „Smetona se snaží najít nějakou náhradu za parlament, který nemůže svolat a jež nepokládá za vyhovující instituci doby“, psal Skalický na ústředí.³³

Smetona v koncepčním projevu na sjezdu razantně odmítl komunismus, německý nacismus včetně jeho rasové teorie a zahraniční revizionistický program, vyjádřil skepsi nad existencí liberalismu, jehož udržení považoval za možné jen v anglosaských a skandinávských zemích. Jeho koncepce litevského vývoje se nejvíce blížila fašistické Itálii, ačkoli ani italský fašismus nepřijímal bez výhrad. Smetona formuloval litevskou variantu korporativního státu vedeného zodpovědnou národní elitou.³⁴ Z hlášení nezaznívá slovo kritiky; Skalický se snažil Smetonovu koncepci pochopit, přiblížit v kontextu litevských reálií a ulomit hroty italské inspirace: "...fašismus, který by však nepřijímal vcelku, ale rád by jej přizpůsobil své koncepci liberálně-autoritativního režimu, který je dnes na Litvě." Smetona podle něj „vyšel z lidu, chce mít na paměti jen jeho blaho. Viděl, že stranický politický život, s nímž Litva začala svobodný život, se ukázal neschopným provést stát úskalím hospodářských a politických nesnází. Stát si musel pomáhat sám a zasahovat čím dále více do hospodářství země, a proto vláda si zvykla zasahovat do všeho a prostřednictvím svých veřejnostátních institucí a koncernů

³² AMZV, PZ-Kaunas 1933, III. per. zpráva.

³³ AMZV, PZ – Kaunas 1934, IV. periodická zpráva, 15.1.1934.

³⁴ Podrobně je Smetonův projev a sjezd rozebrán Skalickým v AMZV, PZ – Kaunas 1933, ZB 35, 22.12.1933.

obhospodařovala vlastně celou Litvu – děje se přímo bez prostřednictví parlamentu.“ Řešením měl být podle Smetony korporativní stát řízený národní elitou na základě vůdcovského principu jako alternativa vůči parlamentarismu.³⁵

Smetonovo pojetí korporativního státu vedeného zodpovědnou národní elitou bylo reflexí nástupu autoritarismu i obrannou reakcí na zahraniční ohrožení. Normalizací od konce války napjatého německo-polského poměru, jejíž litevská politika měla za konstantu, podepsáním proklamace o neútočení 26. 1. 1934 se Litva dostávala do izolace, z níž politická reprezentace viděla východisko jednak v regionální spolupráci s Lotyšskem a Estonskem a později, v širší regionální bezpečnosti v rámci východního Locarna. Zintenzivnily se bilaterální kontakty šéfů československé a litevské diplomacie a na úrovni vyslanectví. Nový ministr zahraničních věcí Stasys Lozoraitis se setkával s československým ministrem Edvardem Benešem nejen na půdě Společnosti národů v Ženevě. Dvakrát v letech 1935 a 1936 navštívil Prahu ke konzultacím.

Když československý chargé d'affaires Skalický předával prezidentu Smetonovi 14. 4. 1934 k velkokříži Bílého lva zlatý řetěz, v rozhovoru po slavnostním aktu připomněl československý zájem na posílení postavení Litvy a podporu regionální spolupráce v Pobaltí.³⁶ Smetona nebyl nikdy nadšeným hlasatelem pobaltské spolupráce, ale za dané situace regionální spolupráce umožňovala určité, byť limitované východisko z izolace, dané německo-polskou normalizací bilaterálních vztahů a následujícím vyostřením litevsko-německých vztahů v Klaipedě, kde litevské úřady zakročily proti rozvíjejícímu se nacistickému hnutí.

Závěr

Smetonův zájem i zásluhy na vztazích s Československem byly reflektovány odpovídajícím způsobem jako součást přediva přátelských vztahů československými politiky³⁷ i tiskem a připomenutí Smetonových šedesátin proto nejen odráželo obdobnou československou kampaň u příležitosti 80. narozenin prezidenta T. G. Masaryka roku 1930 mezi litevskou veřejností. Reflexe československých blahopřání i tisku ve vládních litevských novinách zároveň ukazuje na další dimenzi – potvrzení toho, že Litva a její vrcholný představitel byl pozitivně vnímán v přátelském zahraničí a tedy mohla plnit úlohu podpůrného argumentu jak pro zahraniční politiku tak pro vnitřní postavení prezidentského režimu vůči litevské veřejnosti.

Smetonovy 60. narozeniny poskytly příležitost, jak blíže seznámit československou veřejnost s litevským prezidentem a jeho rolí v litevské politice. Autoritativní režim byl interpretován

³⁵ AMZV, PZ – Kaunas 1934, 4. Periodická zpráva, 15.1.1934.

³⁶ AMZV, 1918-39, Bílý lev, k. 61, Čs. vyslanectví v Kaunasu na mzv 14.4.1934.

³⁷ Prezident a ministr zahraničních věcí zaslali blahopřejné telegramy, tak jak to vyžadovala diplomatická mezistátní etiketa; na litevské vyslanectví v Praze se dostavil i pražský primátor K. Baxa, aby osobně předal blahopřání. LiCVA, A 111.

takovým způsobem, aby ho československá veřejnost vnímala pozitivně. Ovšem předchozí eufemisticky zabarvená hodnocení československého zástupce v Kaunasu Skalického se nepotvrdila, v roce 1935 režim naopak zasáhl proti opozici.³⁸ Důležitějším faktorem, který sbližoval obě země, byla bezpečnost a ohrožení nacistickou agresivní zahraniční politikou. Definitivní ztroskotání jednání o kolektivní regionální bezpečnosti v roce 1935, převládnutí vyčkávacího postoje v politice států Baltické dohody, uvolnění napětí ve vztazích Litvy a Německa britským prostřednictvím a obnovení obchodních vztahů litevsko-německých v roce 1936 vedly k určitému poklesu litevského zájmu. Přesto však vztahy Československa a Litvy zůstávaly na poměrně vysoké úrovni v porovnání s druhými pobaltskými státy Baltské dohody.

³⁸ AMZV, PZ–Kaunas 1935, ZB 49, 2. 12. 1935; IV.periodická zpráva, 15. 1. 1936.